

Karizma i institucija — suglasje ili protimba

Stipan Tadić*, Petar Bilobrčk**, Katarina Tkalčić***

Sažetak

U ovom radu o karizmi i instituciji sa socio–religijskog zrenika u weberovskom teorijskom okviru obrađeni su epistemologija, deskripcija i interpretacija binoma “karizma i institucija” te njihov složeni međusobni odnos, imajući u vidu posebice fenomen karizmatskoga vode. Karizmatski voda, obdaren karizmom, osoba je iznimnih, (nad)naravnih sposobnosti koja u teškim i kriznim društvenim previranjima postaje vodom naroda, prorokom svojega vremena, a obilježavaju ga: odvažnost (hrabrost!), kritičnost (istinoljubivost!) i djelovanje za vremenito i vječno. Karizma je nezasluzen dar Duha karizmatiku, vodi, koji je u službi izgradnje zajednice. Od početka moderne pa do suvremenih (post)modernih gibanja i pokreta u društvu, karizma se sekularizira i postaje općim društvenim fenomenom te gubi gotovo svoje prvobitno religijsko značenje. Takva “sekularizirana” karizma, prema Maxu Weberu, paradigmatički se očituje u tri različita područja i to: kod proroka u području religijsko–religioznoga fenomena, kod velikih i izuzetnih vojskovođa u području vojnoga planiranja te kod demagoga u području društvenoga i političkoga djelovanja.

Ključne riječi: karizma; prorok; institucija; nadnaravni darovi; opće dobro

Uvod

U tekstu koji slijedi ponajprije je riječ o epistemologiji izraza *karizma*, nakon čega je posvećena pozornost bitnim sastavnicama Crkve — karizma i hijerarhija, njihovu komplementarnom odnosu, napetostima i protimbama među njima te temama o nadahnuću i strukturama, kao i o cjelovitosti Božjega naroda.

* Prof. dr. sc. Stipan Tadić, redoviti profesor u miru, Sveučilište u Zagrebu Fakultet hrvatskih studija. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9090-1969>. E–adresa: stipe.s.tadic@gmail.com

** Dr. sc. Petar Bilobrčk, Sveučilište u Zagrebu. Adresa: Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0929-6998>. E–adresa: petar.bilobrck@unizg.hr

*** Katarina Tkalčić, mag. phil., Sveučilište u Zagrebu Fakultet hrvatskih studija. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/009-00071154-3990>. E–adresa: ktadic@hrstud.hr

Riječ *karizma*, kao i brojni drugi izrazi i fenomeni, mijenjala je značenje. Štoviše, mogli bismo reći kako je smisao koji ta riječ ima u današnjem govoru daleko od smisla koji je ona imala u svojim prijašnjim, religijsko–religioznim, socio–političkim i teološkim značenjima. U navedenom kontekstu karizma obično podrazumijeva određen sukob s postojećim, tradicionalnim institucijama te pronalazak novoga puta i načina u kriznim vremenima.

1. Etimologija i značenje riječi karizma

Značenje izraza *karizma* treba tražiti u religijskom kontekstu, u kojem je nastao i primio svoje izvorno značenje. Etimologija, naime, riječi *karizma* dolazi od grč. χάρισμα, kasnolat. *charisma*, a prevodi se kao “dar milosti”. Termin *χαρίσματα* množina je od *χάρις*, “dar” (Rahner i Vorgrimler, 1992, 236–237; Dautzenberg, 2009). Može se reći da je ona po svojoj naravi osobna, individualna, ali da je njezina funkcija, sociološki kazano, društvena, jer je milosni dar (dar Milosti!) Duha Svetoga, darovan pojedincu za izgradnju zajednice. Redovito je prema teološkim rječnicima karizma određena kao »duhovni Božji dar vjerniku koji je, doživljavajući posebno snažno religiozno iskustvo, na izvanredan način sposoban je uvjetovati duhovni život neke skupine ili nekog povijesnoga razdoblja« (Tozzi, 2009).

Karizma je prema tomu nezasluzeni dar Milosti, potječe od Duha i darovana je pojedincu u svrhu izgradnje zajednice. Možemo ju promatrati s različitih zrenika. Sa sociološko–političkoga zrenika karizma je kvaliteta koju posjeduju neki pojedinci, a koja im omogućuje da ih drugi slušaju i slijede. U religijsko–teološkom rječniku karizma ima gotovo isključivo pozitivno značenje nadnaravnoga dara koji je dan pojedincima za duhovnu izgradnju (vjerničke) zajednice i na opću korist. S religijsko–religioznoga zrenika karizma je nadnaravan dar koji Bog ili božanstvo daje pojedincu kako bi radio na dobrobiti cijele zajednice. U Novom zavjetu karizma podrazumijeva milosne darove i darove Duha Svetoga za služenje zajednici.

U vrijeme (post)moderne i religijske obnove nastaju karizmatički pokreti s ciljem obnove u Duhu. Velik poznavatelj ljudske duše i izrazite složenosti religijsko–religioznoga fenomena Carl G. Jung smatra da je istina dimenzije religioznoga iskustva u svojoj biti iskustvo, a ne pogled. Religija je, kaže Jung, apsolutno iskustvo i o njemu se ne može diskutirati (Jung, 1974, 66). Onaj pak tko je imao i doživio takvu istinu i apsolutno iskustvo doista u trenutku može doživjeti obraćenje, postati novim čovjekom i svoj život potpuno podrediti službi, tj. poslanju, pozivu za koje osjeća da ga Bog zove i šalje. Na religijskom planu to se poslanje (*missio*) paradigmatički očituje kod službe (karizme!) proroka koji je izravno poslan prenositi Božju poruku ljudima.

Kao što vidimo, riječ *karizma* višeznačna je te u samom razumijevanju i poimanju nema značenjske jedinstvenosti.

2. Nekoliko vidova određenja izraza karizma

2.1. Karizma u socio-političkom kontekstu

Klasik sociološke misli Max Weber u svojim djelima iscrpno je analizirao i razradio pojam i značenje karizme. Prema Weberu birokracija je trajna struktura koja svojim sustavom racionalnih pravila zadovoljava potrebe ljudi u redovitim okolnostima. Međutim, primjećuje Weber, u izvanrednim, neredovitim, nemirnim društvenim okolnostima (bilo to iz psihičkih, fizičkih, etičkih, etničkih ili političkih razloga) iste te potrebe birokracija i imenovani (profesionalni) vođe, ili preciznije kazano rukovoditelji, ne mogu na primjeren način zadovoljiti. U takvim se okolnostima javljaju “prirodni”, karizmatički vođe, koji nisu (nužno) educirani ni stručnjaci u određenom području, nego su nositelji specifičnih darova koji se smatraju natprirodnima u smislu da su izvanredni, odnosno svojstveni rijetkim pojedincima (Weber, 1920, 124).

Američki politolog Robert Charles Tucker (1977) dodaje da je karizmatički vođa, bio on religijski, politički, vojni ili bilo koji drugi tip vođe, ustvari “spasitelj”, odnosno da ga njegovi sljedbenici doživljavaju kao “vodu — spasitelja”.

Prema Weberu, karizmatički vođe radikalno su oprečni birokratskim organizacijama, budući da karizmatička djelatnost ni na koji način nije ni formalna ni regulirana. Karizma sama sebe određuje, regulira, sama sebi postavlja pravila i granice. Karizmatička vlast oprečna je birokratskoj vlasti i po svojem odnosu prema ekonomskoj strukturi. Neki su karizmatički vođe odbacivali prikupljanje materijalnoga, a drugima je upravo to bio cilj. Ipak, zajedničko je i jednima i drugima to da odbacuju racionalno i sustavno ekonomsko postupanje (Weber, 2000, 164–172).

Karizmatički vođa ne crpi svoj autoritet iz ustaljenoga reda i poretka, iz institucije, nego dokazuje svoju moć u praksi, tj. životnim okolnostima. Osobna misija karizmatičkoga vođe utvrđuje njegovu moć. Weber ističe da istinska karizmatička dominacija ne priznaje apstraktne zakone ni formalnu jurisdikciju, odbacuje vanjski poredak, tradicionalne i racionalne norme i vrijednosti. Jedini zakon koji karizma priznaje onaj je koji proizlazi iz visoko osobnoga iskustva i odabranosti od strane više sile (Weber, 1976, 192).

Stoga je karizmatički autoritet ujedno i nestabilan — ako se njegovim sljedbenicima učini da je izgubio svoju karizmu, odnosno “moć”, “odabranost” od višega bića, napustit će ga. Cilj je stoga, i karizmatičkoga vođe i njegovih sljedbenika, transformirati karizmu iz jedinstvene milosti izvanrednih vremena u trajnu sastavnicu svakodnevnoga života. Kada se grupa sljedbenika karizmatičkoga vođe vrati u svakodnevnu kolotečinu, “čista karizma” — kako je Weber u smislu svojega idealnoga, inegzistentnoga tipa naziva — polako nestaje, strukturira se pretvara u instituciju, formu protiv koje se je prvotno pobunila. A karizmatička se misao, ideja i poruka, strukturira i ustrojava kao ideologija, dogma, doktrina, zakon i sl. Krug se tada zatvara — dvije oprečne sile, karizma i institucija, nakon sukobljavanja prožimaju se i spajaju. I tako (su)postoje do neke nove krizne situacije i pojave novoga karizmatičkoga vođe.

Budući pak da je u suvremenom posvjetovljenju svijeta izraz *sveto*, i sve čemu je atribuirana svetost, osobito u predmodernim društvima, poprimio posvjetovljeno značenje te, da se tako izrazimo, religijsko–religiozno se je “ispraznilo”, odnosno sekulariziralo, posvjetovnilo, to su i riječi *karizma* i *karizmatik* poprimile svjetovno značenje osobito nadarenih osoba koje mogu privući, ili pak “povući za nos”, mnoštvo sljedbenika te koje su “rodeni vođe”, bilo da je riječ o svetom ili imanentnom svetom, odnosno posve profanom području i sadržaju. To su primjerice različiti i raznorodni gurui, vođe, demagozi, diletanti, “proroci novoga doba”, “karizmatici”, “osobnosti” od rock i pop glazbe do ljudi koju “zaluduju” mnoštvo svojim (naopakim) “karizmama”. I ne samo to, moguće je da karizma poprimi i negativno značenje. Tu je mogućnost, da se tako izrazimo, negativnih karizmatika naslutio u svojim radovima i Weber (Weber, 2000, 41). Tako su “karizme” velikih totalitarnih vođa prošloga stoljeća odvele, ili preciznije kazano zavele, mase ljudi u najveća povijesna stradanja i najveća krvoprolića Drugoga svjetskoga rata.

2.2. *Karizma u socio–religijskom i teološkom kontekstu*

Pojam i značenje riječi *karizma* u množini već u Novom zavjetu, kao i u suvremenoj teološkoj jezičnoj uporabi, ponajprije je milosni, nezasluzeni dar. Označava i sve Božje darove koji ne mogu biti opozvani, a posebice onaj “dar milosti” koji nam dolazi po Kristu — dar »Duha Svetoga koji se izlio u naša srca i u njih donio ljubav« (George i Grelot, 1980, 412), koja je prema Katekizmu Katoličke crkve »pravo mjerilo karizmama« (CCE 800), a karizme su »milosti Duha Svetoga koje, izravno ili neizravno koriste Crkvi, a imaju za svrhu izgradnju Crkve, dobro ljudi i potrebe svijeta« (CCE 799). Službene strukture Crkve ne mogu te nezasluzene darove Duha Svetoga predvidjeti, dijeliti ni voljom oficijelnih struktura ili institucionaliziranih službenika postići. Naime, »vjetar puše gdje hoće; čuješ mu šum, a ne znaš odakle dolazi i kamo ide« (Iv 3,8). Tako su i karizme darovi Duha, poput vjetra — nepredvidljivi.

Ti nezasluzeni darovi tijekom cijele burne povijesti Crkve ipak se pretpostavljaju jer čine nužnu i bitnu sastavnicu Crkve, kao što su to i hijerarhijske službe u Crkvi (Rahner i Vorgrimler 1992, 236–237). Karizme smjeraju tomu da Crkva bude vjerodostojna i vidljiva, kao sveti narod Božji (LG 1). One zapravo nadopunjuju crkvene službe u njihovu hijerarhijskom ustroju i organizaciji. Karizme sprječavaju da službena, institucionalizirana, hijerarhijski utemeljena sastavnica Crkve postane samodostatna, da se petrificira i okošta. Naime, svaka društvena institucija, pa i Crkva kao društvo vjernika, ima tendenciju samodostatnosti i inertnosti, te u tom smislu podliježe svim društvenim zakonitostima.

3. Bitne sastavnice Crkve — karizma i hijerarhija

3.1. Komplementarnost karizme i hijerarhije s različitim povijesnim naglascima

U prvoj pisanoj povijesti Crkve Djelima apostolskim čitamo da su svi kršćani međusobno bili braća i sestre, te da funkcionalne službe nisu bile hijerarhijski strukturirane, odnosno da *eo ipso* nisu imale veću moć ili vlast u kršćanskim zajednicama. U početcima Crkve naglasak je bio na spontanom okupljanju i zajedništvu, a ne na juridičko strukturiranom ustrojavanju zajednice vjernika. Razumije se da nije bilo organizacije nastale na pravilima i da nije bilo formalne zakonodavne vlasti u toj Pracrkvi. Karizmatička sastavnica prvotne crkvene kršćanske zajednice nastaje spontano, “organizira” se djelovanjem milosnih darova (grč. pl. *χαρίσματα* — mnoštvo darova koji istodobno osposobljavaju pojedince i čine ih prikladnima za određene funkcionalne, hijerarhijske službe) (Rahner i Vorgrimler, 1992, 535). I hijerarhijske službe u konačnici su milosni darovi, tj. karizme.

Neprijeporna je povijesna činjenica da u prvim kršćanskim zajednicama nije postojala dihotomna hijerarhijska podjela cjelovitoga Božjega naroda na kler i laike, na obnašatelje funkcionalnih službi, vlasti, odnosno ministerijalne službenike (klerike) i obične pripadnike vjerničkoga puka (laike). Time nipošto ne želimo reći da se u prvim kršćanskim zajednicama nije znalo tko je obnašatelj pojedinih (hijerarhijskih) službi (biskup, prezbiter, đakon), nego da su te tri temeljne funkcionalne službe tijekom vremena izdvojene kao hijerarhijski ustrojena formalna služba. Oko te “svete” trijade događala se je više–manje cijela hijerarhijski strukturirana povijest Crkve i njezina službenoga ustrojstva. Weber ističe da su prvi rimski biskupi bili upravo karizmatički vođe više nego li hijerarhijski i imenovani vođe (Weber, 1920, 130).

Temelj kršćanske zajednice ima dvije temeljne sastavnice: milosni darovi (karizme) i službe koje obavljaju nositelji hijerarhijski ustrojenih službi (službenici, biskupi, svećenici, đakoni). To su dvije bitne sastavnice religijsko–religioznoga fenomena na kojima je od svojih početaka prije dvije tisuće godina utemeljena Crkva. S jedne strane, dakle, imamo strukturno ustrojstvo utemeljeno na hijerarhijski organiziranim službama i na nositeljima tih funkcionalnih i ministerijalnih službi, a s druge pak strane spontano i nestrukturirano djelovanje, uvjetno kazano, karizmatičnih (pojedina) osoba koje mogu biti pripadnici hijerarhijskih službi, ali to i ne moraju biti. Takav primjer ustroja Crkve, hijerarhijski i karizmatički, nalazimo od samih njezinih početaka, o čemu govore primjerice Apostolske upute u prijelaznom razdoblju razvoja unutarnjega crkvenoga ustroja, gdje se razlikuju putujuće službe u Crkvi (apostoli, proroci, učitelji) koje danas nazivamo karizmatičnim i stalne službe u mjesnoj zajednici (biskup, đakon) hijerarhijskim službama (Šagi–Bunić, 1976, 60).

Samorazumljivo je pak da se time ne želi reći da u hijerarhijskim službama nema karizmatičkih elemenata ni *vice versa* da se te dvije sastavnice međusobno isključuju, nego samo da su one komplementarne i da su tijekom cijele povijesti supostojale, doduše ne s jednakim naglaskom na obje sastavnice. U novije se vri-

jeme, poglavito nakon Drugoga vatikanskoga koncila, u crkvenim dokumentima ističe da su te dvije sastavnice jednako bitne (koesencijalne) i koegzistencijalne u ustrojstvu Crkve (IE).

Nakon propitivanja složenoga odnosa između karizme i institucije, smatramo korisnim prikazati i drukčije teološko mišljenje kardinala Ratzingera o navedenoj dihotomiji. Kardinal Ratzinger svoje teološko viđenje crkvenih pokreta i novim zajednicama izrazio je u predavanju *Crkveni pokreti i njihov teološki smještaj*, koje je održao na otvorenju Svjetskoga kongresa crkvenih pokreta, koji je u svibnju 1998. godine organiziralo Papinsko vijeće za laike. Prema Ratzingeru, da bi bio ispravno postavljen teološki govor o crkvenim pokretima, nije dostatna dijalektika načela: institucija — karizma; kristologija — pneumatologija; hijerarhija — proroštvo jer Crkva nije izgrađena dijalektički, nego organički. On predlaže drugi put, naime povijesni pristup u kojem su “apostolsko nasljedstvo” i “apostolicitet” ispravan teološki smještaj pokreta u Crkvi (Ratzinger, 2008, 7). Ratzinger više puta ponavlja kako »osobno drži da nije moguće, polazeći od dijalektičke sheme, razumjeti narav i zadaće pokreta« i »ne postiže se cilj ako se kao polazišna točka prema rješenju izabere dijalektika načela. Umjesto da pokušam tim putom, po meni, shodnije je izabrati povijesnu postavku koja je u suglasju s povijesnom naravi vjere i Crkve« (Ratzinger, 2008, 28).

Bitan je eklezijalni kriterij za crkveni pokret taj da je »ukorijenjen u vjeri Crkve«, a pokreti poglavito nastaju iz vođenja karizmatske osobnosti, potom se oblikuju u konkretnu zajednicu koja u snazi svojega podrijetla oživljava Evanđelje u njegovoj cjelovitosti te bez kolebanja prepoznaje u Crkvi razlog svoje opstojnosti, bez čega ne bi mogla ni postojati (Ratzinger, 2008, 49).

3.2. *Napetost i tr(v)enja između karizme i institucije*

Sa sociološkoga i religiologijskoga zrenika postavlja se pitanje u kakvom su (su)odnosu karizma i institucija. Cjelovita dvomilenijska burna povijest Crkve, sa socioreligijskoga gledišta, može se promatrati i interpretirati kao su–odnos karizme i institucije. Taj odnos obilježavaju protimbe i suprotnosti, pokatkada suglasja, osporavanja i napetosti, pokatkada prijepori, pa čak i raskoli, pokatkada primirja, a rijetko mir i stanje bez religijsko–religioznih napetosti i tr(v)enja. Karizma je tražiteljica (izvornoga) religioznoga iskustva i osobita nad–naravna obdarenost pojedinaca koji mijenjaju dotadašnje te stvaraju novo religijsko–religiozno ozračje i uzrokuju socio–kulturne i religijske promjene stvarajući i uspostavljajući nove društvene, povijesne i nekonvencionalne odnose.

Karizmatični pojedinci često iskazuju nezadovoljstvo prema (religijskim) institucijama kojima pripadaju. Pokatkada preuzimaju i ulogu osporavatelja dominantnoga obrasca religijskoga ponašanja, pri čemu se suprotstavljaju (religijskoj) instituciji ili pozivaju na povratak izvorima. Na taj se način službenoj, hijerarhijski ustrojenoj, institucionaliziranoj Crkvi nameću reforme (*in capite et in membris*), povratak izvornosti života i obnove. Stoga je već u prvim stoljećima Crkve nastala uzrečica koja se pripisuje sv. Augustinu: *Ecclesia semper reformanda*.

U Djelima apostolskim, i pavlovskim spisima poglavito, pri osnivanju konkretnih vjerničkih zajednica nailazimo na napetosti između nositelja karizmi i nositelja određenih funkcija. Pavao piše o Petru: »u lice mu se usprotivih jer je zavrijedio osudu« (Gal 2,11). U simboličnom religijskom govoru Petar je nositelj funkcionalne vlasti, a Pavao je simbol karizme, odnosno osoba koja je osobito obdarena milosnim darovima Duha Svetoga osposobljen za službu apostola. No, u poslanici Korinćanima, u kojoj se osobito govori o karizmama, riječ je o nezdravim odnosima unutar zajednice, gdje karizmama i službama,¹ koje se međusobno isključuju i koje ne izgrađuju nego ruše zajednicu, nadređena je ljubav (1 Kor 12). Ljubav je nadređena svemu jer služi izgradnji zajedništva i zajednice.

Tijekom crkvene povijesti svjedoci smo da, kada se dogodi pretjerana svjetovnost svijeta i neprimjereno usuglašavanje i udruživanje religijskih institucija s tim i takvim svijetom, dolazi do “religijskih pobuna”: pobune religijske elite (religijski pokreti, “nove duhovnosti”, “religije mladih”, karizmatika duhovnosti i sl.) i pobune religijskih masa (“pučka religija”, procesije, manifestativni obredi, obnova folklorne sakralnosti i sl.) (Tadić, 1997).

Teško je proniknuti u nebrojene metamorfoze toga uistinu vrlo složenoga fenomena, razumjeti “lica i maske svetoga”, nadići iskušenja i sumnje koje su trajne pratiteljice vjerovanja (i nevjerovanja), izbjeći Scilama i Haribdama koje vrebaju, bilo otkazivanjem poslušnosti autoritetu Crkve, sektama (shizmama) i selektivnim izborom crkvenih dogmi, suprotstavljanjem istinama vjere i cjelovitom pokladu crkvenoga nauka, herezama, ili pak biranju po vlastitu nahodjenju fragmenata iz cjelovitoga poklada crkvenoga nauka (Jukić, 1997, 360–369). Možda ni na jednom drugom području ljudskoga duha i duhovnosti nije tako teško održati ravnovjesje kao upravo na području religije i religioznosti.

Svi raskoli, pa čak Istočni raskol (1054., pravoslavlje) i Zapadni raskol (1517., protestantizam), kao i različite i raznorodne sekte² u Crkvi tijekom povijesti, nastajali su bilo otkazivanjem poslušnosti, otpadništvom (shizmom), bilo pak selektivnim biranjem nauka — herezom.³

3.3. Od nadahnuća do strukture

Monaški, pustinjački kontemplativni pokreti prva su faza formiranja redova, koji su tek kasnije organizirani i ustrojani kao crkveni redovi. Crkveni redovi i redovništvo ponajprije su počinjali kao nadahnuća jedne karizmatičke osobe koju su počeli slijediti i drugi. Primjerice, franjevački ili dominikanski, tzv. prosjački redovi u srednjem vijeku, mogu se promatrati i kao re-akcija na onodobno bogaćenje Crkve, odnosno njezino udaljavanje od “pravoga puta”. Družba Isusova nadahnuta sv. Ignacijem Loyolom i drugovima na pragu modernoga doba, kao i

1 Sažmemo li tu u rečenicu, koja se pripisuje svetom Augustinu, glasila bi: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*. Obično se prevodi: “u bitnom jedinstvo, u dvojicama sloboda, u svemu ljubav” ili “jedinstvo u nužnim stvarima, sloboda u dvojbenim stvarima, u svemu ljubav”.

2 Riječ *sekta* dolazi od latinskoga glagola *sequi*, “slijediti” (Klaić 1978, s. v. sekta).

3 Riječ *hereza* dolazi od grčkoga *αἵρεσις*, “sklonost, načelo, mišljenje” (Klaić 1978, s. v. hereza).

brojne novovjekovne kongregacije i družbe, s vremenom su se ustrojile i prerasle u organizacije, strukturirane crkvene redove.

Nebrojni su primjeri svetaca tijekom povijesti Crkve bili i karizmama obdarene osobe. Ponajprije je riječ o “tihim pregaocima”, osobama koje su kasnije, nadahnjujući svoje sljedbenike, postali osnivačima crkvenih redova. Neki primjeri tih karizmatičkih pojedinaca uključuju osnivače crkvenih redova (sv. Antun Pustinjak, sv. Benedikt, sv. Franjo Asiški, sv. Klara, sv. Dominik, sv. Ignacije Loyola, sv. Terezija Avilska, sv. Ivan don Bosco, sv. Terezija iz Kolkate), ali i utemeljitelje i vođe karizmatičkih pokreta (Chiara Lubich, sestra Elvira, Kiko Arguelo i drugi).

“Tihi pregaoci” redovito nisu pripadali (hijerarhijskim) službama i službenim strukturama crkvene zajednice, nego su bili obični vjernici, laici, pripadnici Božjega naroda koji nisu opterećeni organizacijom ili strukturama, juridičkim normama ni hijerarhijskim strukturama, i nije bilo podjela između klerika i laika. I pripadnici organizacijskoga ustrojstva Crkve u počecima njezina ustrojavanja kao hijerarhijske zajednice svakako mogu biti karizmama obdareni pojedinci, ali oni su ponajprije obilježeni službama (biskupi, svećenici, dakoni) koje obnašaju u zajednici.

Putovi karizmama obdarenih osnivača crkvenih redova i njihova religioznoga nemira i traženja znaju biti vrlo različiti. Tako je primjerice sv. Antun, tražeći Boga i pobjegavši iz svijeta u pustinju, nadahnuo pokret pustinjaka. Sv. Benedikt, nakon negativnoga iskustva pustinjaštva, osnivač je zajednice monaha koji zajednički žive i mole. Franjo iz Asiza u 12. stoljeću, sin bogatoga trgovca, okrenuo se siromaštvu i utemeljio siromaški pokret koji je kasnije organiziran kao (prosjaki) red. Primjer Ignacija Loyole osobito je zanimljiv. Roditelji su mu namijenili svećenički poziv, ali se je on odlučio za vojnu karijeru. Bio je ranjen te potom krenuo na put obraćenja, koji ga je doveo do osnivanja Družbe Isusove, koja se je razvila u razgranat i discipliniran red s brojnim kolegijima i ustanovama. Ti primjeri nastanka crkvenih redova ustvari su primjer eklezijalnih gibanja i pokreta koji su se kasnije institucionalizirali i organizirali u crkvene redove.

Karizmatička sastavnica Crkve tijekom povijesti nikada nije u potpunosti nestala iz Crkve i vjerničke memorije, uvijek se je nanovo aktualizirala, poglavito u kriznim vremenima i crkvenim i društvenim previranjima kada je sama institucionalna Crkva postajala sekulariziranom ustanovom ili pak otišla predaleko u suobličavanju sa svjetovnom vlašću i svjetovnim institucijama. Gibanja i pokreti u Crkvi tijekom cijele njezine povijesti, tražitelji vjerodostojnosti autentično vjerničkoga života i veliki osnivači crkvenih redova i karizmatički, proroci svojega doba, zoran su primjer da karizmatička sastavnica Crkve nikada nije posve nestala.

3.4. Cjelovitost Božjega naroda

No, dihotomna podijeljenost Božjega naroda na kler i laike ostala je trajnim i dominantnim povijesnim obilježjem crkvene povijesti. Tek je na Drugom vaticanskom koncilu (1962.–1965.) teološko–teorijski naglasak opet dan na cjelovitosti Božjega naroda (LG 9–15). Gibanjima i novim eklezijalnim pokretima, karizmatičke duhovne obnove poglavito, u Katoličkoj crkvi nakon Drugoga vati-

kanskoga koncila stvari su se i na praktičnom planu počele stubokom mijenjati. Dogodila se je katolička karizmatička obnova, koju poznavatelji religijsko–religioznoga fenomena i sociologije religije nazivaju prvorazrednim duhovnim događajem 20. stoljeća. Moderniji karizmatički pokret, katolička udruga *Obnova u Duhu Svetom* nastao je nakon Drugoga vatikanskoga koncila i proširio se je iz SAD–a po cijelom svijetu.

Na Drugom međunarodnom kongresu katoličkoga karizmatičkog pokreta 1975. godine papa Pavao VI. istaknuo je da je pokret *Obnove u Duhu Svetom* »prilika za Crkvu i za svijet« (HBK, 2020, 7). Krakovski kardinal Karol Wojtyła vidio je nove eklezijalne pokrete kao »oblik autorealizacije Crkve« (Camisasca i Vitali, 1982, 9–10) ili pak kao papa Ivan Pavao II. u pozdravu sudionicima kongresa katoličkih pokreta u Rimu 1981. ističe kako je »sama Crkva pokret« (Camisasca i Vitali, 1982, 13).

Povijest Crkve, vidimo, zorno pokazuje da među spomenutim bitnim sastavnicama Crkve ili pak univerzalnoga obilježja (dvostrukosti) religijsko–religioznoga fenomena nije nedostajalo napetosti, sporenja i osporavanja, raskola i tr(v)enja, otvorenih sukoba, suprotstavljanja i protimbi. Komplementarnost, suglasje i ravnovjesje među tim sastavnicama mukotržno se i teško postiže.

Zatvorenim i samodostatnim službenim strukturama karizmatički zanos i polet postaju predmetom nepovjerenja i stoga on često od službenih struktura biva neutraliziran, marginaliziran ili isključen. Sami pripadnici karizmatičkih gibanja, poglavito nakon Drugoga vatikanskoga koncila, ističu oprez u smislu osiguravanja zdravoga ravnovjesja i izbjegavanja napetosti između karizmatičke i institucionalne dimenzije u Crkvi. Hijerarhijski organizirano Crkveno učiteljstvo postoji kako bi bila osigurana trajna vitalnost darova Duha Svetoga, tj. karizmi, a karizmatički trebaju biti vjerni Crkvi, a ne kontestatori, "zanesenjaci", "revolucionari" i sl. U suvremenim eklezijalnim gibanjima, pripadnici karizmatičke sastavnice ističu svoje katoličanstvo i stavljaju ga na prvo mjesto, a tek su potom nositelji određenih karizmi. Razboriti članovi karizmatičkih gibanja svjesni su kako bi bez institucije, koja treba karizmama osigurati trajnost, nedostajao red i lako bi zavladao kaos.

Jednako tako, bez karizmatičke sastavnice ne bi bili očiti nadahnuće i darovi Duha, u samoj hijerarhijskoj instituciji ostalo bi vrlo malo života. U naravi je svake društvene institucije, prema sociološkim zakonitostima, da postane samodostatnom, da se rutinizira, birokratizira i okošta u svojim strukturama. Ista napast prijeti i povijesnoj Crkvi kao društvu vjernika. Naime, i ona kao društvo vjernika podliježe svim društvenim zakonitostima ustrojenih društvenih struktura. Potrebno je, dakle, u pristupanju i razumijevanju tih dviju bitnih sastavnica Crkve, a moglo bi se reći i religijsko–religioznoga fenomena uopće, biti uključiv (i–i), a ne isključiv (ili–ili), odnosno imati u vidu pluralizam pristupa pojedinim religijskim problemima i njihovu načinu rješavanja kako ga određeno gibanje ili karizmatičko–duhovni pokret svojim usmjerenjem ili karizmom prihvaća. Postoje naime različite i raznorodne karizme i usmjerenja crkvenih redova, od strogo kontemplativnih monaških preko redovitoga pastoralno usmjerenoga djelovanja

do dinamičnih i aktivističkih političkih teologija i njima sličnih kontestirajućih pokreta na čelu s nekom karizmatikom osobom ili pak vodama određenih religijskih gibanja. Pri tom nije riječ o novim dogmatskim vjerovanjima ni dovodenju u pitanje temelja vjerskih istina, nego je riječ o “pomaku naglaska”, o rehabilitaciji zapostavljenih dimenzija religijsko–religioznoga fenomena, odnosno karizmi koje se u danim povijesno–društvenim i sociokulturnim okolnostima nastoje posebno naglasiti i podržati.

Suprotstavljaju li se, dakle, karizma i institucija? I, je li loše ako među njima postoji nesuglasje, tenzije, napetosti, protimbe, ako se ponekad i počesto suprotstavljaju? Nauk je Crkve, kao i teološki stav, da karizme uvijek, zbog njihove višeznačnosti, nestalnosti i “hirovitosti”, treba provjeravati učiteljstvo Crkve. *Eo ipso*, trebaju biti subordinirane hijerarhijski organiziranom učiteljstvu Crkve. No, tijekom povijesti (pre)često je bilo da se službena hijerarhijski strukturirana crkvena institucija nije oslanjala na karizmatičke darove Duha Svetoga i karizmatički polet i nadahnuća, te da su karizmatički darovi bili *a priori* osporavani i sumnjičeni. U povijesti Crkve, naime, bivalo je da je jednostrani izbor hijerarhijskih službenika, klerika, monopolizirao materijalna dobra, znanje, vlast i inicijativu u Crkvi. Institucionalno pak ustrojstvo bilo je izgrađivano u obliku zatvorenih hijerarhijskih i juridičkih struktura. Uvijek kada Crkva “ode predaleko” u suobličavanju svijetu, s njime se poistovjećuje i postane (previše) svjetovnom, tada se unutar same Crkve javlja želja za obnovom, reformom, povratkom izvorima (Jukić 1991, 159–163). Sve obnove, reforme (čak i reformacija!), povratci k izvorima, autentičnomu vjerničkomu životu, crkveni pokreti koji su tijekom vremena strukturirani kao crkveni redovi, nastali su jednim dijelom i kao svojevrsan prosvjed protiv pretjerane svjetovnosti svijeta i reakcija na religijske institucije koje su postale previše svjetovnim. Pristalice svih pokreta tijekom povijesti u Crkvi, nezadovoljni (svojim) tradicionalnim religijskim zajednicama i njihovim sekulariziranim stanjem, kao i otvorenim “paktiranjem sa svijetom”, religiozne sadržaje tražili su u novim religijskim ili u novim eklezijalnim pokretima. Spomenuti primjeri utemeljitelja crkvenih redova i suvremenih gibanja i pokreta pritom su vrlo rjeđi i znakoviti. Karizmom obdareni pojedinci ključne su osobe koje u teškim i kriznim crkvenim i društvenim previranjima dolaze u prvi plan i postaju vodama naroda, nalaze nove putove u bespućima vremena i uistinu ih možemo smatrati prorocima svojega vremena.

Zaključak

Cjelovita povijest Crkve, od njezinih početaka do današnjih dana, protkana je dvama bitnim sastavnicama: hijerarhijskom strukturom i karizmatičkim, obnoviteljskim elementom. Hijerarhijski element strogo je piramidalno strukturiran i čvrsto ustrojen sustav, koji bi uvijek morao ostaviti “prostora za djelovanja” i obnavljajućega, karizmatičkoga elementa, (do)nositelja novoga koji je dar i sila Duha Svetoga, koji hijerarhijska struktura može i treba nadgledati, provjeravati,

ali i trajno imati sluha za autentičnost karizmatškoga djelovanja kroz povijest Crkve i, pavlovskim jezikom kazano, ne gasiti Duha koji trajno obnavlja Crkvu.

Crkva je kroz svu svoju povijest imala različite i raznorodne reforme, obnove, gibanja i pokrete, karizmatške osobe, utemeljitelje crkvenih redova i dr. Oni koji su slijedili karizmu i nadahnuće svojih voda (utemeljitelja), redovnici — tihi pregaoci u Crkvi nazivaju se i osobama posvećenoga života ili staležom savršenstva (PC 1). Stoga je i nastala rečenica: *Ecclesia semper reformanda* — Crkva se uvijek treba reformirati, obnavljati. Pripadnici Crkve, naime, uvijek su samo (grješni) ljudi i potrebno im je obraćenje, metanoja. Na obraćenje, promjene shvaćanja, čovjekov odlučan zaokret prema Bogu, odvratanje od grijeha i početak novoga smisla života na temelju Isusova navještaja, (radikalnu) osobnu promjenu i obnovu, promjenu mentaliteta, pozivaju karizmatici i proroci, koji su po religiozijsko–sociološkoj definiciji (do)nositelji Isusove Radosne vijesti (grč. *εὐαγγέλιον*, radosna, dobra vijest) i novosti života.

Literatura

- Biblija. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Imprimatur: Hrvatska biskupska konferencija, 10. listopada 2008. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015.
- Camisasca, Massimo; Vitali, Maurizio (ur.) (1982). *I movimenti nella Chiesa negli anni '80*. Milano: Jaca Book.
- CCE. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*. Ivan Pavao II., *Katekizam Katoličke crkve: Doradeno izdanje*. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, 2016.
- Dautzenberg, Gerhard (2009). Charisma. U: *Lexikon für Theologie und Kirche: Zweiter band: Barclay bis Damodos* (str. 1014–1015). Freiburg: Herder.
- George, Augustin; Grelot, Pierre (1980). Karizme. U: Xavier Leon Dufour (ur.), *Rječnik biblijske teologije* (str. 412–416). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- HBK (2020). Vijeće Hrvatske biskupske konferencije za nauk vjere, Karizmatški pokret i obnova u Duhu u Katoličkoj Crkvi. *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, 19(1), 7–15.
- IE. *Iuvenescit Ecclesia*. (14. lipnja 2016.) Kongregacija za nauk vjere, *Iuvenescit Ecclesia: Pismo biskupima Katoličke Crkve o odnosu između hijerarhijskih i karizmatških darova za život i poslanje Crkve*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2017.
- Jukić, Jakov (1991). *Budućnost religije*. Split: Matica hrvatska.
- Jukić, Jakov (1997). *Lica i maske svetoga*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jung, Carl G. (1974). *Gesammelte Werke. Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion*, Tübingen.
- Klaić, Bratoljub. 1978. *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zagreb: Zora.
- LG. *Lumen gentium*. (21. studenoga 1964.) Drugi vatikanski koncil, Dogmatska konstitucija *Lumen gentium* o Crkvi. U: Josip Turčinović (ur.), *II vatikanski koncil: Dokumenti: Latinski i hrvatski* (str. 91–204). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
- PC. *Perfectae caritatis*. (28. listopada 1965.) Drugi vatikanski koncil, Dekret *Perfectae caritatis* o prilagodenoj obnovi redovničkog života. U: Josip Turčinović (ur.), *II vatikanski koncil: Dokumenti: Latinski i hrvatski* (str. 306–330). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
- Rahner, Karl; Vorgrimler, Herbert (1992). *Teološki rječnik*. Đakovo: Forum bogoslova.
- Ratzinger, Joseph (2008). *Novi izljevi Duha: Pokreti u Crkvi*. Split: Verbum.

- Šagi-Bunić, J. Tomislav (1976). *Povijest kršćanske literature: Prvi svezak: Patrologija od početka do sv. Ireneja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Tadić, Stipan (1997). Novi religijski pokreti u sekulariziranu svijetu. U: Mijo Nikić (ur.), *Novi religiozni pokreti* (str. 201–212). Zagreb: Filozofsko–teološki Institut Družbe Isusove.
- Tozzi, Angela Anna (2009). Karizma. U: Aldo Starić (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik* (str. 477). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Tucker, Robert C. (1977). Personality and political leadership. *Political Science Quarterly*, 92(3), str. 383–393.
- Weber, Max (1920). *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie: I*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1976). Макс Вебер, *Приспеда и друумво: Том први*. Београд: Просвета.
- Weber, Max (2000). *Sociologija religije*. Zagreb: Kruzak.

Charisma and/or Institution: Consent and/or Conflict

Stipan Tadić*, Petar Bilobrk**, Katarina Tkalčić***

Summary

The topic of this paper is charisma and/or institution — the approval and/or disapproval of the socio–religious disciple in Weber’s theoretical framework. It discusses the epistemology, description and interpretation of the binomial “charisma and institution” and their complex interrelationship in view of the phenomenon of the charismatic leader. The charismatic leader, whose charisma is a gift, is a person with extraordinary, (super)natural abilities who becomes a leader of the people — a prophet of his time in difficult and crisis–ridden social upheavals during which he excels in boldness (courage!), critical faculties (truthfulness!) and action in regard to both the temporal and the eternal. Charisma is an undeserved gift of the Spirit to the charismatic, namely, the leader whose task it is to build a community. From the beginning of the modern era up until the (post)modern movements and currents in the society of today, charisma has been secularised whereby it has become a general social phenomenon which has almost lost its original religious meaning. According to Max Weber, such a “secularised” charisma manifests itself paradigmatically in three different areas: through prophets in the area of the religion and religiosity as phenomena, through great and exceptional military leaders in the area of military planning and through demagogues in the area of social and political action.

Keywords: charisma; prophet; institution; supernatural traits; common good

* Stipan Tadić, Ph.D., Full Professor, retired, University of Zagreb Faculty of Croatian Studies. Address: Borongajska cesta 83 d, 10000 Zagreb, Croatia. E–mail: stipe.s.tadic@gmail.com

** Petar Bilobrk, Ph.D., University of Zagreb. Address: Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb, Croatia. E–mail: petar.bilobrk@unizg.hr

*** Katarina Tkalčić, mag. phil., University of Zagreb Faculty of Croatian Studies. Address: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Croatia. E–mail: ktadic@hrstud.hr